

**CUMHURİYET TARİHİNDE
BİR ORDU-SİYASİ ERK ÇATIŞMASI:
İSMET İNÖNÜ İKTİDARINA YÖNELİK
DARBE GİRİŞİMLERİ
VE
6 HAZİRAN 1950 TASFİYE HAREKETİ**

Şakire ÇİMENLİ*

Öz

Cumhuriyet Halk Fırkası (CHP) iktidarının İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ordu içinde yaptığı düzenlemeler, 1946 seçimlerindeki baskın tavırları, ordunun ABD standartlarına göre yeniden şekillendirilmesi askeri kanadı rahatsız etmiş ve iktidara karşı -1941 yılından itibaren- ordu içinde darbeyi öngören örgütlerin kurulmasına neden olmuştur. Bu örgütlerden biri Seyfi Kurtbek'in kurduğu "Hücum Ordusu" dur. Kurulan diğer örgütler Muzaffer Tuğsavul, Ahmet Ekrem Türker, Nazmi Dora ve Fahri Belen gibi komutanlarla temasa geçmişlerdir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde oluşan bu örgütlerin CHP iktidarını yıkma amaçlı destek verdikleri parti 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP) olmuştur.

1950'de iktidarı devralan DP, İsmet İnönü'nün yüksek dereceli komutanlar üzerindeki nüfuzundan tedirgin olmuş ve bu tedirginlik DP'yi bir darbe girişimi endişesine sevk etmiştir. Bu endişeyi seçimlerin hemen sonrasında Menderes'e gelen bir albayın, üst dereceli komutanların İsmet İnönü ile görüştikleri yönündeki söylemi daha da arttırmıştır. Bu gelişmeler üzerine DP iktidara bağlı bir ordu yaratma düşüncesi ile Genelkurmay Başkanı dahil olmak üzere üst dereceli komutanları tasfiye kararı almıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmet İnönü, Tasfiye, İhtilal, Askeri Müdahale, Nuri Yamut, Nafiz Gürman.

* Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, (sakirecimenli@comu.edu.tr), (<https://orcid.org/0000-0001-7993-7995>).

THE CLASH OF MILITARY- POLITICAL POWER IN THE HISTORY OF REPUBLIC: COUP ATTEMPTS AGAINST THE ADMINISTRATION OF ISMET İNÖNÜ AND 6 JUNE 1950 PURGE MOVEMENT

Abstract

The ruling Republican People's Party's (CHP) regulations inside the army during and after the Second World War, its dominant behavior in the 1946 elections, and its restructuring of the military based on US standards have disturbed the military wing and led to the foundation of various organizations, which foresaw a revolution, within the army. One of these organizations was "The Raid Army" (Hücum Ordusu), which was founded by Seyfi Kurtbek. Other organizations got in touch with such commanders as Muzaffer Tugsavul, Ahmet Ekrem Turker, Nazmi Dora and Fahri Belen. The party, which these organizations that emerged in the Turkish Armed Forces lent their support, was the Democrat Party (DP) which was founded in 1946.

The DP, which took over the government in 1950, had felt uneasy about Ismet Inonu's influence over the high-ranking commanders and this uneasiness led the DP to worry about a coup attempt. A colonel's report to Menderes immediately after the elections regarding that the high ranking commanders were having talks with Ismet Inonu aggravated this worry. Upon these developments, the DP decided to purge high ranking officers with the idea of creating an army loyal to the government.

Keywords: *Ismet Inonu, Purge, Revolution, Military Coup, Nuri Yamut, Nafiz Gürman.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ordu -özellikle Kapıkulu ve Tımarlı Sipahiler- iç siyaseti belirleme gücüne sahip önemli bir unsur olmuştur. Ancak bu önemli unsurun bilhassa 1600'lerden itibaren savaşlarda yenilgiler almaya başlaması orduda modernleşme düşüncesini beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin, gerileme döneminden itibaren Batı'yı örnek alarak başlattığı modernleşme çalışmaları, geleneksel yapının ağır bastığı orduda zaman zaman iktidara yönelik tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu tepkilerin en büyük sembollerinden olan Yeniçeri Ocağı'nın yapılan yeniklere direniş göstermesi ve geleneksel yapının sürdürülmesi konusundaki ısrarlı tutumu 1826'da Ocağın kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Yapılan bu düzenleme ordunun siyasal hayattaki gücünün kırılmasında ve yönetimden uzaklaştırılmasında etkili olmuştur. Ordunun tekrar siyasi hayata dönmeye başlaması ise Tanzimat Dönemi'nde yapılan reformlara karşı siyasal bir tepki olarak meydana gelen Kuleli Olayı ile (1859) gerçekleşmiştir. O yıl, kendilerine *Fedailer Cemiyeti* diyen bir grup Sultan Abdülmecit'i devirmek ve icap ederse katletmek için bir komplo girişiminde bulunmuşlardır. Komplonun açığa çıkarılması ile cemiyet üyeleri 13

Eylül 1859'da tutuklanmışlardır. Bazı alt ve orta rütbeli subaylardan oluşan ve 50 kişi kadar üyeye sahip olan cemiyet, düşünce itibarıyla liberal olduklarını ve anayasal bir rejim kurmayı planladıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle cemiyet üyeleri kendilerini 1876 anayasal hareketinin öncüleri olarak görmüşlerdir. Diğer bir görüşe göre ise Fedailer, bu dönemde azınlıklara verilen ödünlere muhalif olan gençlerdir.¹ Olayı gerçekleştirecek olan gizli cemiyetin amaçları ve ideolojileri üzerinde tarihçiler arasında görüş ayrılıkları olsa da temelde uzlaşılan nokta örgütün amacının "ordu yardımıyla hükümeti devirip, Abdülmecit'i tahttan indirerek, yerine Abdülaziz'i oturtmak olduğudur."² Bu bağlamda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile siyasi hayattan koparılan ordunun, siyasi hayata geri dönüş sinyalleri verdiği ilk olayın *Kuleli Olayı* olduğu söylenebilir.

Fransa modeli çerçevesinde yeniden şekillenen ordu, modernleşme çalışmalarının hız kazanması üzerine kendilerini reformun öncüleri ve aydınlanmanın habercileri gibi görmeye başlamıştır.³ Bu düşüncenin ürünü olarak ordunun, Kuleli Olayı'ndan sonra ve daha etkin bir şekilde iktidara yönelik ikinci müdahalesi Meşrutiyetin ilanında görülmüştür. Meşrutiyetin ilanı Türkiye siyasetinde, asker ve bürokrasinin iktidarı belirleme geleneğinin başladığı söylenebilir.⁴ Bu gelenek, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayan yeni subay nesli olan tıbbiye ve askeriye mensuplarında da kendisini göstermiştir.⁵ Devletin yıkılacağı ve bunun sadece ordunun modernizasyonu ile mümkün olamayacağı fikrinden hareket eden, 1908 Devrimi'nin⁶ gerçekleşmesinde öncü 31 Mart Vakasının bastırılmasında *rejimin koruyucusu* rolünü oynayan ordu, bu tarihlerden sonra siyasi erkin en büyük ortağı haline gelmeye başlamıştır.

Milli Mücadele Dönemi'nde ordu mensupları, siyasi erk üzerindeki bu ortaklığını bir adım daha ileriye götürerek, siyasi erke rağmen halkın desteği ile İtilaf Devletlerine karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşını başarıyla tamamlamıştır. Milli Mücadele'nin zaferle neticelenmesi üzerine yeni devletin kurulmasında büyük rolü olan ordu mensuplarının, siyasi hayattaki etkilerinin azaltılması yoluna gidilmiştir. Nitekim devletin yapılanması sürecinde ordu ve siyasetin birbirinden ayrı tutulması düşüncesi çerçevesinde 3 Mart 1924'te yapılan yasal düzenleme ile Genelkurmay Başkanı kabinedeki görevini yitirmiş, doğrudan Cumhurbaşkanına karşı sorumlu hale getirilmiştir.⁷ Hemen arkasından yapılan 20 Nisan 1924 Anayasası ile de *hiç kimsenin aynı zamanda hem milletvekili hem de hükümete bağlı bir memuriyette bulunamayacağı*, maddesi anayasaya dahil

1 William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2014, s.60.

2 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2011, s.272.

3 Hale, a.g.e., s.93.

4 Umut Karamollaoğlu, *Militarizm ve Pretoryanizm Ekseninde Modern Türkiye'de Ordu İktidarı ve Neo-Liberalizmin Orduda İktidara Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s.33.

5 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık* (Çev. Hüzhet Salihoglu), İletişim Yay., İstanbul, 1995, s.41.

6 Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erdal, İletişim Yay., İstanbul, 2009.

7 Hale, a.g.e., s.111.

edilmiştir.⁸ Her ne kadar ordu ve siyaseti birbirinden ayrı tutmak düşüncesi savunulsa da uygulamada bu iki kuvveti tamamen ayırmak mümkün olmamıştır.⁹ Diğer taraftan 1935 tarihli Ordu İç Hizmet Kanunu'nun 34. Maddesi (1960 tarihli Ordu İç Hizmet Kanununda 35.madde olarak tekrarlanan): "*Silahlı Kuvvetlerin görevi anayasada belirtilen Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk anayurdunu korumak ve kollamaktır.*" daha sonraları ordu aktivitelerinin devletin bekası ciddi bir tehlikeyle yüz yüze bulunduğu anda siyaset alanına müdahale etmeye mecbur oldukları anlamında yorumlanmıştır.¹⁰ Bu farklı yorumlama sebebiyle ve Osmanlı Devleti'nden intikal eden *devletin hamisi* sıfatıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nde İsmet Paşa İktidarına yönelik darbeyi öngören gizli örgütler 1941 yılından itibaren; DP iktidarına yönelik gizli örgütler ise 1954 yılından itibaren kurulmaya başlanmıştır. 1954'te oluşturulan teşkilatlanmalarda yer alan bazı subayların ise 1941-1950 arası dönemde kurulan darbeyi öngören gizli örgütler içerisinde de yer aldığı ve yahut temas halinde olduğu bilgisi ve gerçeğinden hareket edildiğinde 27 Mayıs sürecini bu yıllarda kurulan teşkilatlanmalarla başlatmak zorunluluğu doğmuştur.

Türkiye siyasi tarihinde "demokratik sürece" yapılan ilk askeri darbe 27 Mayıs 1960 müdahalesidir. Bu müdahaleyi 22 Şubat 1961 ve 21 Mayıs 1963 Darbe girişimleri, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Post-modern Darbesi, 27 Nisan 2007 e- muhtırası takip etmiştir. Yaşanan bu gelişmelerle ilgili olarak Orhan Erkanlı'nın emekli bir amirale atfen söylediği: "*Geri kalmış ülkeler kendi ordularının işgali altındadır.*"¹¹ sözünün Türkiye şartlarındaki karşılığının *demokrasinin tam oturmadığı ülkeler ordularının işgaline maruzdur* olduğu söylenebilir. Kendilerini devletin muhafızı olarak addeden Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, her on yılda bir harekete geçtiği dikkate alındığında Türkiye'de demokrasinin tam özümsemediği, sekteye uğradığı ve ordu-iktidar ilişkisinin dengelenemediği söylenebilir. Türk siyasi tarihinde adeta bir depreme neden olan askeri kanadın gerçekleştirdiği bu girişimlerin kaynağı yukarıda belirtilen 1935 tarihli Silahlı Kuvvetler İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesidir.¹² Zira 35. madde, 1960 Darbesi'ni gerçekleştiren Milli Birlik

8 20 Nisan 1924 Anayasası, Madde 23. Ayrıntılı bilgi için bkz: Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s.124.

9 Refet (Bele) Paşa 1926'da; Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, İsmet (İnönü) Paşa, Kazım (Karabekir) Paşa, Kazım (Özalp) Paşa, Ali Fuat (Cebeşoy) Paşa... gibi komutanlar 1927'de askerlikten emekliye ayrılmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek- Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 120-123.

10 Hal, *a.g.e.*, s.120.

11 Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, Baha Matbaası, II. Baskı, İstanbul, 1972, s.375.

12 35. madde 2013 Temmuz ayında TBMM Genel Kurulunda şu şekilde değiştirilmiştir: "*Yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak. Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır.*" *Hürriyet*, 14 Temmuz 2013, Erişim Tarihi: 16.01.2019; 2013'te yapılan bu düzenlemeye ek olarak, 2016'da Genelkurmay Başkanının 2016'da yapılan yasal düzenleme ile Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanı tarafından atanması karara bağlanmıştır.

Komitesi'nin geçici anayasasında, 1971 Muhtırasının maddeleri arasında¹³, 1980 Darbesi'nin televizyon ve radyodan ilan edilen bildirisinde¹⁴ ordunun müdahalelerine gerekçe olarak gösterdiği madde olmuştur. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nde ordu, ülkede güvenin teminatı olduğu kadar iktidarlarında tedirginlik sebebi olmuştur. Bu tedirginlik hissinden hareketle siyasi erk, iktidarının selameti için, ordu içerisindeki liyakatları iktidarlarına uygun hale getirme çabası içerine girmiştir. Siyasi erkin, orduya müdahil olma çabası, ordunun siyasi yapıyla olan bağıni sürdürmesine ve Türkiye'de ordu-siyaset ayırımının tam olarak hayata geçirilememesine neden olmuştur. DP'nin iktidara gelmesinden yaklaşık üç hafta sonra gerçekleştirdiği 6 Haziran 1950 tasfiye hareketi bu müdahalenin ilk örneklerindedir.

Hazırlanan bu araştırmanın ilk kısmında ordunun siyasi erke müdahalesinin Türkiye siyasetindeki ilk emareleri olan ve İnönü iktidarında oluşan örgütlerin hangi sebeplerle ve hangi komutanlar önderliğinde teşkilatlandığı izaha çalışılmıştır. Araştırmanın ikinci kısmında ise Hikmet Özdemir'in ifadesi ile *adeta sivil bir darbe* şeklinde vuku bulan, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde siyasi erkin, orduya ilk kapsamlı müdahalesi olan ve DP Dönemi'nde gerçekleştirilen 6 Haziran 1950 tasfiye hareketine giden süreçte açıklık getirilmesi hedeflenmiştir.

Ordu - iktidar ilişkilerini içeren eserler incelendiğinde İkinci Dünya Savaşı esnasında orduda darbeyi öngören girişimlere ve 6 Haziran tasfiye hareketine dair derinlemesine bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür.

Bu çalışmada ise arşiv belgelerinin yanı sıra araştırmaya konu olan dönemle ilgili darbeyi ön gören girişimler içerisinde yer almış kişilerin hatıratları ve ulusal basın kullanılmıştır. Akşam, Cumhuriyet, Ulus, Yeni İstanbul, Zafer, Vatan gazeteleri incelenerek konu ile ilgili basın organlarında çıkan haber ve yorumların bir arada ele alınmasına çaba gösterilmiştir. Dolayısıyla elde edilen belgeler ışığında İkinci Dünya Savaşı sırasında darbeyi ön gören teşkilatlanmalar ve 6 Haziran tasfiye hareketi hakkında mevcut bilgilerin daha da desteklenmesi ve zenginleştirilmesi amaçlanmıştır.

Sabah, 17.08.2016.,Erişim Tarihi: 17.01.2019; 2018'de üst dereceli komutan atamalarının 2018' de yapılan bir düzenleme ile de albaylıktan tuğgeneral, tuğamiral rütbelerine terfiler ve amirallikte bir üst rütbeye atamaların Cumhurbaşkanınca yapılması karara bağlanmıştır. Hürriyet, 10.07.218.,Erişim Tarihi:17.01.2019; Cumhurbaşkanınca gerçekleştirileceğine dair yeni düzenlemeler kabul edilmiştir. Burada dikkat çeken nokta siyasi erkin, askeri kanada yönelik 1940 yılından itibaren başlattığı düzenlemeleri aralıklarla günümüze kadar sürdürmesidir. Bu düzenlemeler, Türk siyasi tarihinde sadece ordunun, siyasi erke müdahale girişiminde bulunmadığını, siyasi erkin de -yaptığı yasalarla- orduya yönelik müdahaleler içerisinde bulunduğunu göstermiştir.

13 Hale, a.g.e. ss. 163 ve 229.

14 A.g.e., s.293.

1. İsmet İnönü İktidarına Yönelik Darbe Girişimleri

Halkı örgütleyerek Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasını sağlayan askeri kanat, bu öncü vasfını sürdürerek Cumhuriyet ilan edildikten sonra da sistemi korumayı görev olarak addetmiştir. Bu nedenle ordu, rejimden tavizler verildiğini ya da sistemde aksamalar meydana geldiğini düşündüğü evrede örgütler kurup müdahale etmeyi kendisinde doğal bir hak olarak görmüştür. CHP yönetimine karşı İkinci Dünya Savaşı içinde beliren ve 1946-1950 arası dönemde güçlenen gizli teşkilatlanmalar içerisinde yer alan: Faruk Ateşdağlı, Kenan Esengin, Alparslan Türkeş, ... vb subayların 1956'dan sonra DP'ye karşı kurulan gizli örgütlerle de temasa geçmeleri bu düşüncenin ürünüdür. Bu düşüncenin bir paçası olan ve araştırmamızın ilk kısmını teşkil eden İkinci Dünya Savaşı içinde ve sonrasında İsmet Paşa iktidarına yönelik oluşan girişimlerin kuruluşları şöyledir.

1942-43'de Çorlu'da bir grup subay İnönü yönetimini devirmek amacı ile birleşmiş¹⁵ ve General Muzaffer Tuğsavul'a¹⁶ başvurarak ordunun, idareye el koyması harekâtına başkanlık yapmasını istemişlerdir.¹⁷ Tuğsavul bu teklifi, ülke için "intihar" olacağı gerekçesi ile geri çevirmiştir.¹⁸

15 Alparslan Türkeş, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, İkinci Baskı, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul, 1977, s.14.

16 Muzaffer Tuğsavul: 1894 yılında Bingazi'de doğmuş, 1914 yılında Kara Harp Okulu'ndan, mezun olduktan sonra Birinci Dünya Savaşı'nda yer almıştır. Savaş sonrasında Mustafa Kemal önderliğinde Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ordularına iltihak etmiş, 26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruza Kurmay Binbaşı rütbesi ile 14'ncü Süvari Tümeni Kurmay Başkanlığı görevi ile iştirak etmiştir. 1925 yılında Harp Akademisi'nden mezun olarak kurmay subay olmuştur. 1939 yılına kadar çeşitli rütbe ve görevlerde bulunmuştur. 1939 yılında Tuğgeneralliğe terfi ederek önce Çanakkale Topçu Komutanlığı daha sonra da Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı görevine atanmıştır. Tuğsavul, 1941 yılında tümgeneralliğe terfi etmiştir. Tümgeneral rütbesi ile 69'ncü Tümen Komutanlığı ve 2'nci Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı görevlerini yürütmüş, rütbesi 1944 yılında korgeneralliğe yükseltilmiştir. Korgeneral rütbesi ile 2'nci Kolordu Komutanlığı, Genelkurmay Eğitim Yarbaşkanlığı ve Genelkurmay 2'nci Başkanlığı görevlerinde bulunmuş, 1948 yılında orgeneral olmuştur. Orgeneral rütbesi ile 2'nci Ordu Müfettişliği ve Yüksek Askeri Şura üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 27 Ocak 1952 - 15 Mayıs 1952 tarihleri arasında kısa süre İzmir Valiliği görevinde bulunmuştur. Mithat Atabay, "En Eski Türk Topu Alayının Marsını Yazan Adam: Muzaffer Tuğsavul", *Aynalıpazar*, Erişim Tarihi.27.12.2018.

17 Alparslan Türkeş, General Muzaffer Tuğsavul'un ismini net vermeyip M.T. olarak belirtmiştir. Türkeş, *a.g.e.*, s.14.

18 Muammer Taylak, *27 Mayıs ve Türkeş*, Ayyıldız Matbaası, 2. Baskı, Ankara, 1977, s.6.

Darbeyi ön gören diğer bir girişimde ise General Ahmet Ekrem Türker'in¹⁹ ismi geçmektedir. Alparslan Türkeş bu girişimi şöyle izah etmektedir: "İşte bu sırada E.T.²⁰ (Ahmet Ekrem Türker) Erkan-ı Harbiye Harekât Dairesi Başkanı oldu. O zamana kadar kendisiyle gizli gizli temas etmekte olan subaylar, toplanarak bu defa aşikâr olarak kendisini makamında ziyaret ettiler. Toplantı çok ateşli geçti. Subaylar General E.T.'ye özetle şunları söylediler: Artık ne yaparsanız yapınız..."

Bu müracaat üzerine, ihtilal²¹ grupları, ciddi bir çalışma devresine girdiler. Bu çalışmalar Ankara ve İstanbul'un dışına da yayıldı. Ve bu devre içinde bilhassa Konya'da çok mühim darbe-i hükümet planlama toplantıları yapıldı. Ankara'daki grubun elinde bulunan subaylar, muhtelif sebep ve bahanelerle Konya'ya gönderiliyor, oradaki arkadaşlarla temas etmeleri sağlanıyordu. Konya'dan diğer illere de giden subay arkadaşlar vardı. Bir gün geldi ki, bütün Türkiye'de ihtilal ağı tamam oldu... Harekâtın son saniyede vazgeçildi. İkinci Cihan Harbinin tahribi devam etmekte ve neticeleri daha büyük acılara, zayıf iktisadi bünyeli memleketleri ıstıraplar içinde bırakmaktaydı..."²²

1943'lerden itibaren orduda oluşmuş başka bir teşkilatın varlığını 1960 Darbesi'ni gerçekleştiren Ankara grubunun önde gelen isimlerinden Sadi Koçaş, 1944 Nisan ayı sonlarında Alay Komutanı Albay Nazmi Dora ile yaptığı bir konuşmayı aktararak ortaya koymuştur. Dora, Türkiye'nin savaşa girmediği halde savaşın sıkıntılarını çektiğini sıkıntının sadece ordunun değil, ülke ve milletin de sıkıntısı olduğunu Cumhuriyet'in ilk on beş yılında girişilen büyük kalkınma hareketinin durduğunu belirtmiştir. Zorlukların ömrünü doldurmuş kişiler tarafından çözülemeyeceğini ileri süren Dora, Çakmak'ın yirmi yıldan beri Genelkurmay Başkanı olmasını eleştirmiş, Cemal Tural ve Necip San gibi genç kurmayların göreve getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Sonrasında ise Dora: "Şimdi sanırım anlaştık. Bizim bu konuyu sağlamaya yemin etmiş bir teşkilatımız var. Şu andan itibaren sen de bu teşkilatın üyesisin." Diyerek Koçaş'a örgüte dahil olmayı teklif etmiştir. Ancak Koçaş teklifi, kendisini böyle bir davaya hizmet edecek kadar yetenekli görmediğinden ve teşkilatın şimdiden deşifre olduğunu düşündüğünden reddetmiştir.²³

19 Ahmet Ekrem Türker: 1891'de Kandıye'de doğmuştur. 1 Mayıs 1911'de Mekteb-i Harbiye'den, mülazım-ı sani rütbesiyle mezun olmuştur.1 Haziran 1915'de mülazım-ı evveliğe terfi etmiştir.22 Temmuz 1916'da 33'üncü Fırka, 52'nci Alay Makineli Tüfenk Bölüğünde görevli iken Kamışlı Tepe'de Ruslara esir düşmüş,12 Haziran 1918'de esaretten avdet etmiştir.30 Mart 1921'de Milli Mücadele'ye katılmış, 19 Nisan 1921'de Kocaeli Grubu Erkan-ı Harbiye'sinde görev almış,15 Ekim 1921'de yüzbaşılığa terfi etmiştir. Afyon ve Dumlupınar Muharebatındaki hizmetlerinden dolayı mebni binbaşılığa; 30 Ağustos 1929'da kaymakamlığa; 30 Ağustos 1933'te albaylığa; 30 Ağustos 1939'da tuğgeneralliğe;30 Ağustos 1941'de tümgeneralliğe terfi etmiştir.27 Nisan 1948'de tedavi gördüğü Amerika Birleşik Devletleri'nde vefat etmiştir. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Askeri Safahat Belgesi,16.01.2019/154972791.

20 Alparslan Türkeş, General Ahmet Ekrem Türker'in ismini net vermeyip E.T. olarak belirtmiştir. Türkeş, a.g.e., s.17.

21 Araştırmamızın esas alındığı yıllarda "darbe" kelimesi "ihtilal" olarak kullanılmıştır.

22 A.g.e., ss.17-18.

23 Sadi Koçaş, Atatürk'ten 12 Mart'a ..., Anılar Cilt: 1 İstanbul, 1977, ss. 148-156.

Ordu içerisinde İsmet İnönü yönetimine karşı darbeyi öngören 1941-1942'lerde kurulan ve 1950'ye kadar çalışmalarını sürdüren örgütlerden birisi de Kurmay Albay Seyfi Kurtbek'in²⁴ savaş yılları içinde kurduğu "Hücum Ordusu" adlı örgüttür.²⁵

Bu örgütlerin kurulmasında, CHP iktidarının 1940 yılından itibaren, orduda yaptığı bir takım yasal düzenlemelerin etkili olduğu söylenebilir. Şöyle ki: 25 Mayıs 1940 tarihinde yürürlüğe giren 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu'nda, örfi idare komutanlıklarının genel güvenlik ve asayişe ilişkin olan ve polise tanınan yetkileri kullanabilmesi için, Bakanlar Kurulu'nun bir kararnameyle komutanlığa aktarılacak yetkileri belirlemesi gerekiyordu.²⁶ Bakanlar Kurulu'nun kabulü üzerine 4 Aralık 1940 tarihinde yürürlüğe giren kararnameyle, örfi idare komutanlıkları, alacakları kararları doğrudan uygulamadan alıkonuluyordu. Örfi idare tarafından alınan kararlar mahalli zabıta tarafından uygulanabiliyordu²⁷ Böylece sivil bürokrasi, yapılan düzenleme ile TSK'nin bağımsız eylemde bulunmasını büyük ölçüde engellemiştir. 1943'ten itibaren orduyu gençleştirme gayesi ile yapılan düzenlemelerle de Genelkurmay II. Başkanı Korgeneral Asım Gündüz 1 Aralık 1943'te; Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak 12 Ocak 1944'te; I. Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay 14 Temmuz 1945'te emekliye sevk edilmişlerdir.²⁸ Bu görevden alınmalar ile orduda üst düzey subaylar arasında ciddi bir kadro değişimi gerçekleşmiştir.²⁹ Bu kadro değişimine tesir eden durumlardan biri Aralık 1943'te Churchill ve Roosevelt'in İsmet Paşa ile Kahire'de yaptığı konferansta Türkiye'nin müttefiklere katılması yönünde yaptıkları baskı

24 Ali Seyfi Kurtbek: 1905'te Gelibolu'da doğdu. 1 Mart 1923'te Asteğmen rütbesiyle Viranşehir 14'üncü Süvari Fırkası, 54'üncü Alay, 3'üncü Bölük Takım Komutanı olarak görev aldı. 27 Şubat 1925'te Gaziantep Cenup Hudut Komiserliği Mühlaklığı Tercümanlığına, 3 Temmuz 1926'da Viranşehir 54'üncü Alay, 3'üncü Bölük Takım Subaylığına atanarak, 1928'de Harp Akademisine girdi. 24 Eylül 1931'de Kaynarca Süvari 2'nci Tümen, 13'üncü Alay, 1'inci Bölük Takım Komutanlığına, 16 Nisan 1932'de Kurmay Yüzbaşılığa terfi etti. 22 Ağustos 1933'te Paris Ataşemiliterliğine görevlendirildi. 10 Haziran 1937'de Karaköse'de 1'inci Süvari Tümeni, 11'inci Alay, 2'nci Bölük Komutanlığına atandı. 10 Temmuz 1939'da Çorlu III. Kolordu 1'inci Şubeye atandı, 30 Ağustos 1939'da Kurmay Binbaşı rütbesine yükseldi. 29 Haziran 1940'ta Atina Ataşemiliterliğine görevlendirildi. 5 Mayıs 1941'de 1'inci Ordu İkmal Şubesine, 24 Mart 1943'te 2'nci Süvari Tümeni 45'inci Alay Grup Komutanlığına, 23 Eylül 1943'te İstanbul 1'inci Müstakil Zırhlı Tugay 1'inci Alay 1'inci Tb. Komutanlığına, 7 Ağustos 1944'te Genelkurmay 4'üncü Şube Müdürlüğüne atandı. 30 Ağustos 1944'te Yarbaylığa, 30 Ağustos 1948'de Albaylığa yükseldi. 7 Temmuz 1949'da Genelkurmay Başkanlığı Milli Seferberlik Dairesi Başkanı oldu. 3 Mart 1950'de emekliye ayrıldı. IX. Dönem seçimlerinde Demokrat Partiden Ankara Milletvekili seçildi. 11 Ağustos 1950'de I. Menderes Hükümetinde Ulaştırma, 10 Kasım 1952'de II. Menderes Hükümetinde Milli Savunma Bakanlığına getirildi. <http://www.msb.gov.tr>, Erişim Tarihi:12.11.2018.

25 Ümit Özdağ, *Ordu Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yay., Ankara, 1991, ss. 141-143.

26 Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker (Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları)*, İmge Yayınları, Ankara, 1997, ss.101-102.

27 *Harp Akademilerinin 132. Yılı*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1980, s. 69.

28 Yılmaz Öztuna- Ayzav Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Tesisleri, İstanbul, 1987, s.125.

29 Özdağ, a.g.e., s.146.

olmuştur. İlke olarak savaşa girmeyi kabul eden Türkiye'nin, mutlak gereksinim duyduğu Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonda ve bunun önündeki engel yaşlı komutanlar olarak görülmekte idi.³⁰ William Hale, bu durumu destekleyen şu tespitte bulunmuştur: "Her şeyden önce Fevzi Çakmak'ın uzun süren Genelkurmay Başkanlığı yenilenmeyi ve girişkenliği engellemiştir. Neredeyse her zaman terfiler yetenekten çok kідeme göre yapıldı. Bunun sonucunda da Ordu'nun üst kademeleri aşırı şişti ve modern savaş sanatında fiilen hiçbir eğitimi olmayan insanlarla doldu."³¹

12 Ocak 1944 tarih ve 4580 sayılı çıkarılan "Genelkurmay Başkanlığı'nın Vazife Salahiyetleri Hakkında Kanun" ile de Genelkurmay Başkanlığı başbakana bağlanmış ve başbakana karşı sorumlu tutulmuştur.³² Böylece -1920 yılında "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti" adıyla kurulan ve İcra Vekilleri Heyetine (Bakanlar Kurulu) bağlı olan teşkilat- 3 Mart 1924 tarihli kanunla "Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti" adını alan ve bakanlık statüsü kaldırılıp bağımsız bir yapıya kavuşturulan teşkilatın,³³ 1944 yılında yapılan kanun düzenlemesi ile devlet kurumu içindeki bağımsız konumuna son verilmiştir. 30 Mayıs 1949 tarih ve 5396 sayılı çıkarılan "Milli Savunma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun" ile de Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı'nun bünyesi içine alınmıştır.³⁴ Yasa ile Genelkurmay Başkanı Milli Savunma Bakanının teklifi ile Bakanlar Kurulu tarafından atanacak, Kuvvet Komutanları ile Ordu Komutanları, Orgeneraller ve Oramiraller, Genelkurmay Başkanı'nun görüşü alınarak, Milli Savunma Bakanı'nun teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile tayin edilecektir. Kanunla TSK'da Genelkurmay Başkanlığı ile Ordu Komutanlıkları arasında kurulan emir-komuta zinciri değiştirilmiş ve Kuvvet Komutanlıkları oluşturulmuştur.³⁵ 1944'ten itibaren yapılan bu kanun düzenlemeleri ile askeri bürokrasinin rejim içindeki ağırlığı kırılmış, iktidar ortaklığına son verilmiş ve sivil idarenin emrine girmesi sağlanmıştır.³⁶

Yapılan bu düzenlemelerde İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik Doğu Anadolu'dan toprak talepleri; boğazlardan üs istekleri karşısında Türkiye'nin yaklaşma ihtiyacı duyduğu ABD'nin isteklerinin³⁷ belirleyici olduğu söylenebilir.³⁸ ABD isteklerine göre Türk ordusunun yeniden şekillenmesi geleneksel sistemle yetişmiş ordu mensuplarını son derece rahatsız etmiş ve gizli teşkilatlanmaların kurulmasının diğer bir

30 Hale, a.g.e., s. 123.

31 A.g.e., s. 135.

32 Özdağ, *Ordu- Siyaset...*, ss. 145-146.

33 <https://www.tsk.tr>, Erişim Tarihi: 15.12.2018.

34 Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İst., 1994, s.56; Şaban İba, *Ordu Devlet Siyaset*, Sezai Ekinci Matbaası, İstanbul, 1998, s.157.

35 İba, a.g.e., s.158-159; Özdağ, a.g.e., s.157.

36 Özdağ, a.g.e., s.168.

37 1949 yılında yapılan kanunun getirdiği teşkilatın fikir babası, Amerikan Askeri Yardım Kurulu başkanlığını üç yıl boyunca yapan, Tuğgeneral MacBride'dir. Serhat Güvenç, "ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü:1942-1960" ,*Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010,ss.278-279.

38 Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara,1990, ss..7-10.

sebebini teşkil etmiştir. Şöyle ki: 1877-1878 savaşından sonra Prusya modeline göre biçimlenen Türk ordusu, 1942 yılından itibaren *Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu* çerçevesinde başlayan Amerikan yardımının bir ayağı olarak, 1943 yılından itibaren Türkiye’de Amerikalı uzmanların görevlendirilmesi ile Amerikan ordu nizamına göre şekil almaya başlamıştır. Amerikan yardımı ile verilen araç ve teçhizatın Türk ordusunca verimli kullanılmayacağı endişesi bu yardımın kapsamını genişletmiş ve Türk Silahlı Kuvvetlerindeki subay ve ast subayların eğitimini de içene almıştır. Amerikan silah ve teçhizatın etkin kullanımının öğretildiği teknik ve doktriner kurslar açılmıştır. Bu kurslarda Türk Ordusunda o güne dek örneklerine pek rastlanılmayan astların, üstlere öğretmenlik yaptığı görülmüştür.³⁹ Belen, Truman Doktrini’ne göre Amerikalı subayların orduyu kontrol etmeleri, bu kontrolde astların daha üst rütbeli subaylara karşı amir tavrı takınmalarının orduyu sınırlendirdiğini ifade etmiştir.⁴⁰

Kısaca belirtmek gerekirse, Milli Mücadele’den bu yana yönetime ortak olan askeri kanat, iktidarının baskın tavrı ile orduda yaptığı yasal düzenlemelerden, ekonomik sıkıntılardan, Amerikan Askeri Yardımı çerçevesinde Türk Ordusu’nun ABD’ye göre şekillenmesinden rahatsızlık duymuş ve bu rahatsızlıkta ordu içerisinde İkinci Dünya Savaşı sırasında CHP’ye karşı gizli örgütlerin kurulmasının nedenini oluşturmuştur.⁴¹

İkinci Dünya Savaşı içinde kurulan bu örgütleri darbe düşüncesinden uzaklaştıran sebeplerden biri savaşın sürüyor olması iken, savaş bitiminde harekete geçmemelerinin nedeni ise İsmet Paşa’nın çok partili hayata geçileceğine dair verdiği beyanat olduğu söylenebilir. Bu beyanat sonrasında 7 Ocak 1946’da; Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan DP, iktidarın seçim yoluyla değişeceğini umut eden subayların destek verdiği parti olmuştur. Cemal Madanoğlu anılarında “Generallerin dışında, hepimiz DP’yi tutuyoruz.”⁴² “Savaş bitmişti. Umutlar Demokrat Parti’ye ve başındaki adama bağlanıyordu; O dönemde hemen bütün ordu İnönü’ye karşıydı.”⁴³ Derken; Alparslan Türkeş de anılarında, DP’nin kuruluşunda subayların da, “büyük gayretle çalıştığı hakikati”⁴⁴ dikkat çekmiştir. Yine Sıtkı Ulay anılarında DP’nin ordu tabanında nasıl destek gördüğünü şöyle ifade etmektedir: “... 1946’dan beri siyasete girmeden demokrasiye ulaşma azmi ile çalışan ve hemen hemen o zamanki Türk Silahlı Kuvvetlerinin üçte ikisine varan önemli kadroyu da dikkate almak lazımdı. Bu kadro askeri teşkilat bulunan her garnizonda mevcuttu ve subayı ile astsubayı ile hepsi kendi ailelerini talimat ile sandık başlarına göndermişler, ayrıca, tek partiden kurtulma cesaretini bucak ve köylerdeki vatandaşlara da ihsastan geri kalmamışlardı... Bu suretle ya seçimi kaybederlerse; İnönü ve Halk Partisi ile bazı eski mütegalibeleri

39 Güvenç, a.g.m., ss. 255-284.

40 Fahri Belen, *Ordu ve Politika*, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971, s.30.

41 Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu...*, s.21.

42 Cemal Madanoğlu, *Anılar 1911-1953*, Evrim Yayınevi, İstanbul, 1983, s.323.

43 A.g.e., ss. 330-331.

44 Türkeş, a.g.e., s.21.

köyümüze, bucağımıza ne yapar korkusu da ortadan kaldırılmış bulunuyordu. O zaman bu Demokrat Parti için çok büyük bir kuvvetti ve nimetti.”⁴⁵

İktidarın değişmemesi sebebiyle DP tarafları subaylar arasında hayal kırıklığı yaratan ve şaibeleriyle kızgınlığa neden olan 1946 seçimlerinden sonra Ankara’da memleket meselelerini tartışıp, dertleşen subay toplantıları yapılmaya başlanmıştır. Bu toplantılara; Kurmay Albay Şeref Konuralp, Kurmay Albay Seyfi Kurtbek, Kurmay Yarbay Necip San, Kurmay Binbaşı Şefik Erensü, Kurmay Binbaşı Cemal Yıldırım, Kurmay Binbaşı Pertev Gökçe, Kurmay Binbaşı Kenan Esengin, Kurmay Binbaşı Mehmet Ali Aytaç, Kurmay Yarbay Celal Erikan, Kurmay Binbaşı Hakkı Atıl... gibi isimler katılmıştır. Başlangıçta dertleşme ve sohbetten ileri gitmeyen bu toplantılara katılan genç kurmaylar ikinci bir seçim rezaletine rıza göstermeyecekleri yönünde karar almışlardır.1946 Mayıs ayında Kurmay Binbaşı Cemal Yıldırım İstanbul Harp Akademisi’ne tayin edilince Yıldız’da Ankara’daki arkadaşları gibi düşünen bir grubun daha olduğunu öğrenmiş ve onlarla temasa geçmiştir. Yıldız’daki grubun önderi Kurmay Albay Cavit Çevik’tir. Grup üyeleri arasında Kurmay Albay Kâmi Akman, Kurmay Binbaşı Naci Aşkun, Kurmay Yarbay Memduh Tağmaç, Kurmay Yarbay Tefvik Doğantan, Kurmay Binbaşı Nâzım Akın, Kurmay Binbaşı Fuat Pulak, Kurmay Yarbay Ethem Baransü, Hava Kurmay Binbaşı Nevzat Gökeri, Hava Kurmay Binbaşı Zeki Zarakol, Kurmay Yarbay Kâmi Gürtan, Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı, Ahmet Başta gibi komutanlar vardır. İstanbul’daki gruba ileriki zamanlarda Harp Akademisi Kurmay Başkanı Albay Kadri Erkmen ile Cevdet Sunay⁴⁶ da katılmıştır. İstanbul’daki grup daha teşkilatlı bir şekilde çalışma lüzumu duyduğundan aralarından bir başkan bir de kurmay başkan seçmeye karar vermişlerdir. Oylamaya katılan on iki subay aralarındaki en büyük rütbeyi Cevdet Sunay taşımaya rağmen Albay Cavit Çevik’i başkanlığa, Cemal Yıldırım’ı ise Kurmay Başkanlığına seçmişlerdir. Grup arasında başlangıçta söz konusu edilmeyen darbe fikri daha sonraki dönemde dillendirilmeye başlanılmış ve böylesi bir girişimde kendilerine komuta etmeleri için Fahri Belen⁴⁷ düşünülmüştür.⁴⁸ Milli Birlik Komitesi üyelerinden Cemal Madanoğlu anılarında darbeyi ön gören oluşumların Fahri Belen ile temasa geçtiğini şu sözleri ile doğrulamaktadır: “Kulağıma gelen fısıltılara göre, bizim ordunun karargâhında gizli örgüt kurulmuş imiş. Bu örgüt, İnönü düzenini yıkıp, orduyu yeniden düzenleyecek, baştan aşağı gençleştirecekti.”

45 Sıtkı Ulay, 27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına, Hüsniyat Matbaası, İstanbul,1968, s.14.

46 Cevdet Sunay, 1960’da Genelkurmay Başkanlığı 1966’da Cumhurbaşkanlığı görevlerini ifa etmiştir. <https://www.tccb.gov.tr>,Erişim Tarihi:20.01.2019.

47 Fahri Belen:1892 yılında Bolu’da doğdu. 1912 yılında Harp Okulu’ndan teğmen olarak mezun oldu. Balkan ve I. Dünya savaşlarına katılmış; Kurtuluş Savaşı’nda Doğu Cephesi’nde 12’nci, Batı Cephesi’nde 23’ncü Tümenlerde görev almıştır.1939’da generalliğe 1944’te Korgeneralliğe yükselmiştir. 1950 Korgeneral iken kendi isteği ile emekliye ayrılıp siyasete atılmış ve 1950’de kurulan I. Menderes Hükümetinde Bayındırlık Bakanı olarak görev yapmıştır. Belen, a.g.e., s.6.

48 Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, İhtilalin İcyüzü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 6-12.

Söylentilerin ardını bırakmadım araştırdım: doğru çıktı. Örgütçüler başlarına bir komutanda bulmuşlar; Korgeneral Fahri Belen...”⁴⁹

Diğer taraftan Ümit Özdağ, 1943'te Kurtbek'in ekibi ile ilişkisini kesenlerden Kurmay Binbaşı Necip San ve Kurmay Yarbay Cemal Tural'ın kurduğu örgütün, 1947 senesinde İstanbul'da Fahri Belen ile evinde ve Harp Akademisi'nde temas ettiğini örgütleri hakkında bilgi verip destek istediklerini; fakat Belen'in örgütün teklifini reddettiğini belirtmiştir.⁵⁰

Fahri Belen ise anılarında yukarıda bahsi geçen olayı şöyle izah etmektedir: *“Gelibolu'da ikinci Kolordu komutanı iken beş kurmay subay geldi. Bunlara bir savaş halinde Ankara- İstanbul demiryolu bombalanarak işlenmez hale gelirse, Marmara Denizi kıyılarından İstanbul ve Trakya'nın nasıl besleneceği görevi verilmişti... Benim bu konudaki fikrimi de aldılar. Akşam yemeğinden sonra bu kuruldan üç albay benimle özel konuşma ricasında bulundu.*

*Ordu evinin bir odasına çekildik. Biraz görüştükten sonra, bana güvenerek bir ihtilal örgütünün yetkili üyeleri olduklarını açıkladılar. Teşkilat çok güçlü idi. Milli Emniyetten bile üyeleri ve bütün ordu ve kolordu merkezlerinde şubeleri vardı... Ben durumu enine boyuna inceledikten sonra ihtilalin durdurulması gerektiğini söyledim... Çok yanlış hükümlere saplanmışsınız. Sırf bir ihtimale dayanarak askeri müdahalede bulunulur mu? Millet böyle bir şeyi destekler ve benimser mi? Dünya ne der? Ama seçim düşündüğünüz gibi gayrimeşru cereyan ederse o zaman vasat doğar. O zaman yapılacak müdahale milletin meşru saydığı ve takdir ettiği bir hareket olur. Çocuklar olmaz, bekleyin. Uygun görülen bu tavsiyeyi Teşkilat da kabul etti. İhtilal gerektiği zaman teşkilatın başında Fahri Belen bulunacaktı.”⁵¹ Belen tavrını netleştirme gayesi ile bir CIA ajanının raporuna da yer vermiştir: *“Dürüst olmayan seçimleri önlemek amacı ile bir örgüt kurulmuş, Demokrat Partiye yakınlığı ile bilinen Korgeneral Fahri Belen'e başvurulmuştur. Belen, 1950 seçimleri yapılp sonuç alınuncaya kadar harekete geçmeyi sakıncalı bulmuştur...”⁵²**

Ana muhalefet lideri Celal Bayar'ın yakınlarından avukat Selahattin Güvendiren'in örgütten Celal Bayar'ı haberdar etmesi üzerine Bayar, örgüt mensuplarından Cemal Yıldırım ile görüşmüştür. Yıldırım, Bayar'a *“1950 seçimlerinde de hile yapılırsa”* müdahale edeceklerini belirtmiştir.⁵³ Milli Birlik Komitesi üyesi Orhan Erkanlı anılarında bu durumu şu sözleri ile doğrulamıştır: *“Bir subaylar grubu adına bir heyetin Bayar ve Menderes ile görüşerek “Genç subaylar sizinle beraberdir. Biz sizi desteklemeye hazırız. Eğer iktidar deoredilmezse, müdahale edeceğiz. Hiç bir şeyden korkmayın.”⁵⁴ Diğer taraftan Samet Ağaoğlu da 1950 seçimleri öncesinde birkaç subayın, İnönü iktidarına yönelik darbe tekliflerini*

49 Madanoğlu, a.g.e., s.330.

50 Özdağ, *Ordu Siyaset İlişkisi...*, ss. 165-166.

51 Belen, a.g.e., s.32.

52 A.g.e., s.33.

53 Özdağ, a.g.e., s.166.

54 Erkanlı, a.g.e., s.5.

Bayar ve Menderes'in: "Bizim için iktidar ancak seçim yoluyla geldiği zaman meşrudur." diyerek reddettiğini dile getirmiştir.⁵⁵

2. 6 Haziran 1950 Tasfiye Hareketi

Katılım oranının yüzde sekseni (%80) aştığı 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde DP 408 milletvekili ile iktidar koltuğuna otururken; CHP ise 69 milletvekili ile muhalefet partisi durumuna düşmüştür.⁵⁶ Yirmi yedi yıllık CHP iktidarının halk oylaması ile tasfiye edilmesi Türkiye'de hem yeni bir dönemi başlatmış⁵⁷ hem de ordunun darbeyi ön gören girişimlerini sonlandırmasına neden olmuştur.

22 Mayıs'ta toplanan TBMM, DP'nin kurucu kadrosunda yer alan Kocaeli Milletvekili Refik Koraltan'ı Meclis Başkanlığına, İstanbul Milletvekillerinden Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanlığına, Adnan Menderes'i ise Başbakanlığa seçmiştir.⁵⁸ Fakat yeni Cumhurbaşkanı Bayar'ı rahatsız eden konulardan biri orduda İsmet İnönü'ye bağlılıklarıyla bilinen komutanlardı. Bayar, Milli Mücadele'den bu yana tanıdığı İsmet İnönü'nün ordu üzerindeki gücünü biliyor ve onun isteği üzerine, ordu içinde hükümete karşı bir grubun harekete geçmesinden kaygılanıyordu. Erik Jan Zürcher bu hususla ilgili şöyle bir tespitte bulunmuştur: "...Seçim yenilgisine rağmen parti liderliği tartışılmayan İnönü'nün, aslında duruma razı olmadığına ve halen bürokrasi ve ordu tarafından desteklendiğine dair derine kök salmış bir korku vardı. Bu İsmet Paşa saplantısı seçim başarılarına rağmen Demokrat liderlerinin kendilerini güven içinde hissetmemelerine yol açıyordu..."⁵⁹ Bu güvensizlik hissi sebebiyle dönemin Genelkurmay Başkanı Nafiz Gürman⁶⁰

55 Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes, İpin Gölgesindeki Günler*, Alkım Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s.62.

56 CHP %39,9 oy ile 69 milletvekili; DP %53,3 oy oranı ile 408 milletvekili çıkarmıştır. Cüneyt Arca'yürek, *Demokrasinin ilk Yılları(1947-1951)*, Bilgi Yayınevi, Ankara,1983, s.189.

57 *Akşam*, 15 Mayıs 1950, ss.1-2.

58 *Zafer*, 23 Mayıs 1950, s.1.

59 Erik Jan, Zürcher: *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., 4.Baskı, İstanbul, 1993, s.324.

60 Abdurrahman Nafiz Gürman: 1882'de Bodrum'da doğmuş, 1906'da Harp Akademisinden mezun olmuştur.77. Alayda Bölük Komutanlığı, Bağdat Harp Okulunda Öğretmen Yardımcılığı, Edirne Harp Okulunda Öğretmen Yardımcılığı, 44. Alayda ve 15. Alayda Tabur Komutanlığı, İşkodra Müstahkem Komutanlığında Karargâh Subaylığı, 10. Nişancı Tabur Komutanlığı, Astsubay Eğitim Tabur Komutanlığı ve 26. Tümen Kurmay Başkanlığı görevlerini yürütmüştür. Afrika Grupları Kurmayı iken 8 Mart 1919 tarihinde esir düşmüş, 8 Ekim 1919 tarihine kadar esarete kalmıştır. Esaret dönüşü Akhisar Cephe Komutanlığı ile 1. Kolordu Kurmay Başkanlığı görevlerinden sonra 8 Şubat 1921 tarihinde Anadolu'ya geçmiş, 1.Tümen Komutanlığı, Trakya Komutanlığı Kurmay Başkanlığı görevlerini yürütmüştür.1926 yılında Tümgeneralliğe terfi etmiştir. Tümgeneral rütbesi ile 6. Kolordu Komutanlığı yapmış, 1930 yılında Korgeneralliğe terfi etmiştir. Korgeneral rütbesi ile 9. Kolordu Komutanlığı, MSB Müsteşarlığı, 4. Kolordu Komutanlığı ve 2. Ordu Komutan Vekilliği görevlerinde bulunduktan sonra 1940 yılında Orgeneralliğe terfi etmiştir. Orgeneral rütbesi ile 2. Ordu Komutanlığı ve Yüksek Askerî Şûra Üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 8 Haziran 1949 tarihinde atandığı Genelkurmay Başkanlığı görevinden, 6 Haziran 1950 tarihinde Yüksek Askerî Şûra Üyeliğine atanmış ve 6 Temmuz 1950 tarihinde de emekli olmuştur. <http://www.tsk.tr.>, Erişim Tarihi: 12.11.2017.

görevden alınmış yerine Nuri Yamut⁶¹ getirilmiştir.- Ordunun üst dereceli komuta heyetini kapsayan bu tasfiye hareketinde değişmeyen ve terfi alan tek kuvvet komutanlığı Nuri Yamut'un komutanlığını yaptığı Kara Kuvvetleri'dir. DP'ye yakınlığı ile bilinen ve 1954'e kadar Genelkurmay Başkanlığını olan Nuri Yamut emekli olduktan sonra 1954 ve 1957 seçimlerinde DP listesinden iki dönem İstanbul Milletvekili olmuştur.⁶² Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na da Orgeneral Kurtcebe Noyan atanmıştır.⁶³ Genelkurmay ikinci başkanı İzzet Aksalur yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edilmiştir. Orgeneral Salih Omurtak, Kazım Orbay⁶⁴ Hakkı Akoğuz emekliye ayrılmışlardır. Birinci Ordu Kumandanı Asım Tınaztepe, İkinci Ordu Kumandanı Muzaffer Tuğsavul, Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Berköy, askeri şuraya tayin edilmişlerdir. Deniz Kuvvetleri Kumandanı Mehmet Ali Ülgen ile Hava Kuvvetleri Kumandanı Zeki Doğan da merkeze alınmışlardır.⁶⁵ Bu tasfiyeler ile Cumhuriyet tarihinde o güne değin görülen en kapsamlı ve hızlı tasfiye hareketi gerçekleştirilmiştir. Basında yirmi beş otuz general⁶⁶ ile iki yüz albayın da ilerleyen zamanlarda emekliye ayrılacağına⁶⁷ dair haberlerin çıkması tasfiye hareketinin yarattığı etkinin ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Tasfiyelerin içeriğine bakıldığında ne denli kapsamlı olduğu görülürken; ne denli hızlı olduğuna da, dönemin Milli Savunma Bakanı Müsteşarı Kenan Yılmaz'ın oğluna anlattıklarından hareketle Altan Öymen şöyle açıklık getirmiştir:

61 Mehmet Nuri Yamut: 1890 yılında Selanik'te doğmuş, 1908 yılında Harp Okulundan mezun olmuştur.1912 yılına kadar Selanik'te 17'nci Nişancı Taburu 1'inci Bölükte görev yapmış, 1912 yılında Manastır 6'nci Kolordu 50'nci Alay 3'üncü Bölükte görevli iken esir düşmüştür. Esaret dönüşü 1913'te Harp Akademisine girmiş ancak eğitimini tamamlamadan 1'inci İşkodra Tümenine katılmıştır. 1919 yılında tekrar girdiği Harp Akademisini 1920 yılında kurmay subay olarak bitirdikten sonra; Anadolu'ya geçerek Milli Orduya katılmıştır. Müteakiben 7'nci Kolordu Kurmay Başkanlığı, Harp Akademisi Kurmay Başkanlığı, 40'ıncı Alay Komutan Vekilliği, Afganistan Eğitim Heyeti Başkanlığı, Genelkurmay Karargâhında Şube Müdürlüğü, 190'ınci Alay Komutanlığı, 5'inci Tümen Tuğay Komutanlığı, 18'inci Dağ Tuğay komutanlığı, 2'nci Ordu Kurmay Başkanlığı görevlerini yürütmüştür.1935 yılında Tuğgeneralliğe terfi etmiştir. Tuğgeneral rütbesi ile 9'uncu Tümen Komutanlığı yapmış, 1936 yılında Tümgeneralliğe terfi etmiştir. Tümgeneral rütbesi ile 9'uncu ve 57'nci Tümen Komutanlığı görevlerinde bulunmuş, 1939 yılında Korgeneralliğe terfi etmiştir. Korgeneral rütbesi ile 2'nci ve 12'nci Kolordu Komutanlığı görevlerinde bulunduktan sonra 1945 yılında Orgeneralliğe terfi etmiştir. Orgeneral rütbesi ile 2'nci ve 1'inci Ordu Komutanlığı görevlerinde bulunmuş, 3 Ocak 1949 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmış ve 1 Temmuz 1949 tarihine kadar aynı zamanda Genelkurmay Başkan Vekilliği görevini de yürütmüştür. 6 Haziran 1950 tarihinde atandığı Genelkurmay Başkanlığı görevinden 10 Nisan 1954 tarihinde kendi isteği ile emekli olmuştur. <http://www.tsk.tr>,Erişim Tarihi:12.11.2017; *Resmî Gazete*, 8 Haziran 1950,S.7527,s.18597.

62 Mithat Atabay, *Çanakkale Cephesinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne*, Çanakkale Belediyesi Kültür Yayınları.,s.265.

63 *Akşam*, 7 Haziran 1950. s.1-2; Cumhuriyet, 7 Haziran 1950. s.1.

64 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi)*,30.18.0.02/103.56.6. Bakınz EK 1.

65 *Resmî Gazete*, 8 Haziran 1950, S.7527,s.18597;Yeni İstanbul, 7 Haziran 1950, s.1.

66 *Ulus*, 7 Haziran 1950, s.1.

67 *Akşam*, 7 Haziran 1950, s.1.

“...Yaver, kapıdan içeri girer girmez, aldığı talimatı yerine getirdi. Orgeneral Gürman’ı askerce selamladı. Ve:“Kumandanım “ dedi :”Bakanımın verdiği emre göre Askeri Şura üyeliğine tayin edildiniz. Arz ederim.”

Orgeneral Gürman şaşırıldı. Böyle bir “bildirim” beklemiyordu. Yerinden kalktı:

“Anlamadım” dedi, “bu nasıl şeydir? Sana kim ne söyledi?”

Yaver aldığı emri tekrar edecekti. Fakat buna gerek kalmadı. Plana göre kapı yeniden açıldı. İçeriye Orgeneral Nuri Yamut girdi. O da bir selam çaktı:

“Orgeneralim” dedi, Genelkurmay başkanlığına tayin edilmiş bulunuyorum. Görevi sizden devralmaya geldim. Emrinizi bekliyorum.”

Gürman’a söyleyecek bir şey kalmamıştı. Devir teslimin tamamlanması uzun sürmedi.

Kuvvet komutanlarının makam odalarında aynı yöntem uygulandı.”⁶⁸

Hikmet Özdemir’in ifadesi ile “çok ani olarak adeta sivil bir darbe şeklinde gerçekleştirilen...”⁶⁹ Operasyonda etkili olan iki durum vardır. Bu durumlardan ilki Genelkurmay Başkanı ve bazı yüksek dereceli komutanların seçimler sonrasında İsmet İnönü’ye gidip, isterlerse duruma müdahale edecekleri yönündeki söylentidir.⁷⁰

Sıtkı Ulay da: “...O gün aramızdan ayrılarak, resmi elbiselerini çıkarmış ve bu partide yer almış bir arkadaşımız, Yedek Subay Okulu Kurmay Başkanlığı odasına üzüntü ve telaş ile ulaşarak: şimdi, Bayar’ın yanından geldiğini, aldıkları bir haberde, Milli Şef İnönü’nün yanında o devrin bazı kumandanlarının bulunduğunu ve kendisine danışarak bu seçimleri iptal ettirmek ihtimalleri olduğunu, buna karşı ne düşünüldüğünü ve ne yapılacağını soruyordu.”⁷¹ diyerek söylentiyi doğrulamıştır.

Söylentilerin artması üzerine o zamanki Genelkurmay Başkanı Nafiz Gürman da Bayar’ın evine gelerek: “Ordu, seçim neticelerine hürmet edecektir. Seçimler nizami bir şekilde yapılmıştır. Ordudan endişe edilmemelidir.” diye teminat vermiştir.⁷²

Hürriyet Gazetesi de 9 Haziran 1950 tarihinde “Komutanlar Dedikodusu” başlıklı yazıda benzer nitelikte bir iddiada bulunmuş ve “Söylentiye göre CHP’nin iktidarı kaybettiği 14 Mayıs 1950 pazar günü akşamı bugün kendilerine bir görev verilmemiş ve durumları bilinmeyen bazı komutanlar İsmet İnönü’ye giderek hal hatır sormuşlar, bir emri bulunup bulunmadığını öğrenmek istemişlerdir. Ordu yüksek komuta heyetindeki değişiklikler bu teşebbüsün ürünüdür.”⁷³ değerlendirmesini yapmıştır.

68 Altan Öymen, *Değişim Yılları*, Doğan Kitapçılık, 8. Baskı, İstanbul, 2004, ss. 477- 480.

69 Hikmet Özdemir, “Menderes’in Dünyası”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1990, s.6.

70 Erkanlı, *a.g.e.*, s.5.

71 Ulay, *a.g.e.*, s.14.

72 Öztuna- Gökdemir, *a.g.e.*, s.102.

73 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1950-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.23.

Bu ithama karşı CHP'yi destekleyen Ulus Gazetesi 10 Haziran 1950 tarihli sayısını “Komutanlarımıza İftira Etmeyelim” manşetiyle çıkarmıştır. “Ordu Komuta zincirinde yapılan geniş değişiklikleri çirkin bir iftiraya bağlamak isteyenler var.”⁷⁴ diyen gazete hükümetten durumu açıklamasını istemiştir.

Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce ise “bunu sadece yasanın hükümete verdiği bir yetkinin kullanılmasından ibaret bulunduğunu” söylemiştir.⁷⁵

DP'yi destekleyen Zafer Gazetesi ise “Genel Kurmayda Büyük Değişiklik” manşetiyle ana sayfadan verdiği haberinde; Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fahri Belen'in yeni Genelkurmay başkanı olan Nuri Yamut'u makamında ziyarette bulduklarına dair bir fotoğrafı paylaşmıştır. Tasfiye hareketi ile ilgili “görülen lüzum üzerine” ifadesinden başka bir yorumda bulunmayan gazete, tasfiye hareketini kapsayan komutanların kimler olduğuna açıklık getirmiştir.⁷⁶

Adnan Menderes'in 13 Haziran 1950'de sert bir üslupla yaptığı konuşma ise tasfiye hareketlerine dair yoruma yer vermeyen bir itirafıdır. CHP'yi, orduyu kendileri aleyhine kışkırtmakla suçlayan Menderes'in sözleri şu şekildedir: “Size esefle haber vermek isterim ki, iktidara gelişimiz henüz bir ayı bulmadığı halde, bazı zaruri değişiklikleri mesele ittihaz ederek Cumhuriyet Halk Fırkası, orduyu aleyhimize tahrik etmek yoluna sapmıştır. Bizim bütün çalışmalarımız memleketimizde demokrasiyi perçinlemeye matuftur. Cumhuriyet Halk Fırkası, eğer başarılı bir çalışmaya girmek istiyorsa, başlarındaki iktidar hastalarını atmalıdır. Bu iktidar hastaları, havayı karıştırmak istemektedirler...”⁷⁷

Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in İsmet Paşa'ya yönelik böylesi sert ve ölçsüz eleştiriler yapmasında, bir albayın İnönü'nün orduyu arkasına alarak bir darbe hazırlığı içinde olduğunun ihbar edilmesiyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yazar ihbarı yapan albayın soruşturulmamasını yediği gibi Celal Bayar, Refik Koraltan gibi otuz yıldan beri İnönü'yü tanıyanlar, Menderes gibi yirmi yıldan beri yakınında olanların bu duruma inanmalarını da eleştirmiştir.⁷⁸ Aydemir, başka bir eserinde ise 6 Haziran tasfiye hareketi için, Menderes'in orduda iyi tesir yapmayan ilk müdahalesi ifadesini kullanmıştır.⁷⁹

Suçlamaların odağındaki İsmet Paşa ise, damadı aynı zamanda gazeteci olan Metin Toker'in konu ile ilgili sorusuna verdiği cevapta olayı “komik” diye nitelendirmiş ve “Bir defa böyle bir şey olmadı. Tamamıyla uydurma, üstelik kimin gücü yeter ki? Ve şayet niyetim o yönde olsaydı o noktaya getirir miydim durumu? Her tarafı ile gülünç bir yakıştırma.”⁸⁰ demiştir.

74 Ulus, 10 Haziran 1950, s.1 ve 5.

75 Ulus, 11 Haziran 1950, s.1 ve 3.

76 Zafer, 7-8 Haziran 1950.s.1.

77 Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, 7. Basım, Simge Yayıncılık, 2000, s.194.

78 Aydemir, a.g.e., ss.194-195.

79 Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s.229.

80 Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1950-54*, s.251.

İsmet Paşa'nın bu ifadelerini doğrulayan bir gelişme de o sırada hem CHP organı Ulus Gazetesi'nin İstanbul muhabiri hem de CHP'nin basın bürosunun yöneticisi olan Orhan Birgit'e aittir. Orhan Birgit seçim gecesi İstanbul CHP il merkezindedir. Seçim sonuçları beklenirken çalan telefonu açan Birgit, I. Ordu Komutanının (Asım Tınaztepe) Parti Müfettişi Sadi Irmak'la görüşmek istemesi üzerine telefonu Sadi Irmak'a vermiştir. Telefon konuşmasından sonra Sadi Irmak'ın telaşla Köşk'ü bağlattığını ve telefona gelen İsmet Paşa'nın yaverine, I. Ordu Komutanının söylediklerini şöyle iletmıştır: "1.Ordu müfettişi paşa diyor ki: Durum endişe vericidir. Komünistlerin seçime fesat karıştırmış olması ihtimali var. Reiscumhur Hazretleri emrederlerse, biz bazı sandıklara müdahale edebiliriz... Lütfen kendilerine arz ediniz. Ben cevap bekliyorum." Kısa bir zaman sonra Cumhurbaşkanı ile görüşüp gelen yaver İsmet Paşa'nın cevabını şöyle aktarmıştır: 'Reiscumhur hazretleri selamlarını söylüyor. Diyor ki: Endişeye mahal yoktur. Halkın iradesi nasıl tecelli ederse, ona hücrmet edilecektir...' ⁸¹ Orhan Birgit'in anlattığı bu olay, seçim sonuçlarına müdahale düşüncesinin, örgütlü bir girişim halinde olmasa da bazı komutanların aklından geçebildiğini göstermiştir. Nitekim İstanbul müfettişi paşa, aklından geçeni, Çankaya Köşkü'ne giderek değil ama telefonla konuştuğu parti müfettişi aracılığıyla İsmet Paşa'ya iletmıştır. Ama sonuç şudur: İsmet Paşa'dan kesin bir "Öyle şey olmaz" cevabı almıştır. ⁸²

Orhan Erkanlı anılarına DP'nin seçimleri kazanması üzerine bazı kumandanların, grup halinde İsmet Paşa'ya giderek: "Paşam ordu emrinizdedir..." dediklerini ve samimiyetle Paşa'dan emir beklediklerini, Paşa'nın bu teklifi reddettiğini belirtmiştir. ⁸³ William Hale da seçimlerden hemen sonra dört üst rütbeli komutanın İnönü'ye gidip, sonuçların iptali için bir darbe yapmayı önerdiklerini İsmet İnönü'nün bu teklifi kabul etmediğini aktarmıştır. ⁸⁴

Tasfiyelerde etkili olan ikinci bir durum ise 5 Haziran günü Menderes'i ziyarete gelen bir albayın- Seyfi Kurtbek olduğu söylenen- 8- 9 Haziran gecesi bir darbenin yapılacağını bildirmesidir. ⁸⁵

Türk Silahlı Kuvvetlerinde DP'ye yakınlığı ile bilinen komutanlar arasında 1950 seçimleri öncesinde Korgeneral iken istifa ederek, DP listesinden aday olan ve seçimler sonrasında Bayındırlık Bakanlığı'na getirilen Fahri Belen ile Kurmay Albay iken istifa ederek ⁸⁶, DP listelerinden aday olan ve seçimler sonrasında Ulaştırma Bakanlığı'na getirilen Seyfi Kurtbek'in ⁸⁷isimleri öne çıkmaktadır. ⁸⁸ Seyfi Kurtbek ve Fahri Belen gibi komutanların isimleri yukarıda

81 Öymen, a.g.e.,ss. 474-475.

82 A.g.e.,s.475.

83 Erkanlı, a.g.e.,s.5.

84 Hale, a.g.e., s.131.

85 Arcayürek, a.g.e., s.229.

86 Resmi Gazete,23 Mayıs 1950, S. 7513, s.18526; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi),030.11.1/213127.

87 Resmi Gazete, 12 Ağustos 1950, S.7581, s.18901.

88 Öztuna- Gökdemir, a.g.e., s.102.

belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında İsmet İnönü'ye karşı yapılması düşünülen bir darbe girişiminde geçmektedir.⁸⁹

Görülüyor ki 1946 seçimleri subaylar arasında rahatsızlık yaratmış ve bir grup subay müteakip seçimlerde de aynı durumun yaşanması halinde duruma müdahale etme kararı almışlardır.⁹⁰ Bu karara paralel bir teşkilatlanma yapılmış ve 1950 seçimleri öncesinde Korgeneral Fahri Belen vasıtasıyla Celal Bayar'a duyurulmuştur.⁹¹ 1950 seçimlerinde iktidarın seçim vasıtasıyla değişmemesi halinde darbeyi öngören ve bu konuda tetikte bekleyen bir oluşumun varlığı, bizzat örgütle temas halinde olan Fahri Belen'in anıları ışığında aşikârdır. Fakat 1950 seçimlerinde iktidar değişimi söz konusu olmuş ve darbeye gerek duyulmamıştır. Diğer taraftan iktidar değişikliğinin üst dereceli komutanların bir kısmı tarafından benimsenmediği ve İsmet Paşa'nın *olurunun* alınmasıyla karşı bir darbe düşündükleri iddiaları da söz konusudur. Ordunun politize olduğu bu yıllarda iktidara gelen DP, ordu üst kademelerinin bir kısmının geçmişten gelen geleneksel yapıya ne denli bağlı olduğunu ve bu yapının merkezinde ise İsmet İnönü'nün olduğunu düşünmekteydi.⁹² DP'de oluşan bu İnönü fobisi⁹³, İsmet İnönü'nün gerçekte DP yönetimini kabul etmediği ve ilk fırsatta kendilerini yok edeceği inancına dayanıyordu. İnönü politikada aktif olduğu sürece, kendilerini güvensiz hisseden⁹⁴ DP'nin geçmişten bu yana İnönü'ye bağlı ordu komutanlarının tasfiyesini olası bir darbe girişimini engellemek ve kendilerine bağlı bir ordu oluşturmak gayesiyle gerçekleştirdiği söylenebilir.⁹⁵

89 Madanoğlu, *a.g.e.*,s.330.

90 Özdağ, *a.g.e.*,s.126.

91 Öztuna-Gökdemir, *a.g.e.*, s. 101.

92 1948 yılında Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak'ın yayınladığı yılbaşı tebrik mesajı bu duruma bir kanıt niteliğindedir. Omurtak mesajında şöyle demektedir:

"Çok Sayın Cumhurbaşkanımız ve yüce Başbuğumuz

Kara, deniz ve hava ordularımızın komutan, subay ve eratı adına yeni yıllarını en derin tazim ve itaatle kutlar, büyük Şefimizin, ordumuzun ve aziz Türk vatanının başı üstünde her zaman şan ve şerefle ışık vermelerini ulu tanrıdan dilerim." Omurtak'ın yeni yıl mesajına DP'nin tepkisi açıktı. Fuat Köprülü mesajın: *"dünyanın hiçbir demokrasisinde eşine tesadüf edilmeyecek garip bir eda taşımakta"* olduğunu belirtiyordu. Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart*, Timaş Yay., İstanbul, 2016, s.33.

93 Menderes'in bilinçaltında oluşan İsmet Paşa fobisi için bkz: Aydemir, *İhtilalin Mantiği...*, ss.241-244.

94 Ahmad Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayın,4.Baskı, İstanbul, 2010,s.58.

95 Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul,2003, s.56; Hikmet Özdemir bu durumu destekleyen şu tespitte bulunmuştur: *"Menderes'in iktidarını pekiştirmek ve otoritesini sağlamak için bürokraside büyük bir değişiklik yapması bekleniyordu. Fakat askeriyede herhangi bir değişiklik olacağı düşünülmemişti. Menderes bir anlamda İnönü'nün askeriyedeki etkinliğini ve askeriye üzerindeki gücünü tasfiye etmeye çalıştı."* Hikmet Özdemir, *Ordunun Olağandışı Rolü*, İz Yayınları, İstanbul, 2004, s.145.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketlerinin neticesi olarak yetişen yeni subay nesli kendilerini ilk zamanlarda reformun öncüleri, sonrasında devletin hamisi olarak görmeye başlamıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde *Vatanın Kurtarıcısı*, Cumhuriyet Dönemi'nde *Devrimlerin Bekçisi* vizyonunu da üstlenen ordu, rejimden tavizler verildiğini ya da sistemde aksamalar meydana geldiğini düşündüğünde harekete geçmeyi kendisinde bir hak olarak görmüştür. Bu düşünceden hareketle Türk Silahlı Kuvvetlerinde 1941-1950 arası dönemde CHP iktidarına karşı darbeyi ön gören gizli örgütler kurulmuştur. Bu yıllarda kurulan örgütler içerisinde yer alan bir takım subay ve komutanların aynı zamanda DP iktidarına karşı kurulan örgütler içerisinde bulunduğu-temas halinde olduğu-görülmüştür.

DP iktidarına karşı oluşan teşkilatlanmalardan ilki olan 1954'te kurulan ve 1956'da daha sistemli çalışan İstanbul grubunun fahri başkanı Faruk Ateşdağlı'dır. 27 Mayıs İhtilali'nin asli gerçekleştiricileri olan Ankara grubunun lider kadrosunda ise Kenan Esengin vardır. Faruk Ateşdağlı ile Ankara'da oluşan başka bir grubun lider kadrosunda yer alan Talat Aydemir'in aralarına aldıkları komutanlardan biri ise Alparslan Türkeş'tir.⁹⁶ Faruk Ateşdağlı, Kenan Esengin, Alparslan Türkeş gibi komutanlar, İsmet Paşa iktidarına yönelik darbeyi ön gören gruplar içerisinde de yer almışlardır. İkinci Dünya Savaşı içerisinde kurulan teşkilatlanmalara dahil olan Cemal Yıldırım ile Naci Aşkun 1958'de Demokrat Parti iktidarına karşı darbe hazırlığı içinde oldukları gerekçesi ile sorgulanan dokuz subaydan ikisidir. Bununla birlikte 1943 yılında kurulan teşkilatlanmalardan birinin aralarına almak için teklif götürdükleri kişi 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni gerçekleştiren Ankara grubunun lider kadrosunda yer alan Sadi Koçaş'tır.⁹⁷ Her iki dönemde oluşan teşkilatlanmalarda yer alan ya da temas halinde olan kişilerin olması gerçeğinden hareket edildiğinde siyasi erkin, devletin hamisi vizyonunu üstlenen askeri kanadın müdahale girişimlerine maruz kaldığı açıktır.

Ordunun bu müdahil tavrından rahatsız olan ve olası bir darbe girişimi endişesi taşıyan DP, kendisine riayet eden bir ordu yaratma düşüncesiyle Cumhuriyet tarihinin ilk sivil müdahale hareketi olan 6 Haziran 1950 tasfiye hareketini gerçekleştirmiştir. Bu tasfiye hareketinde etkin rol oynayan ve I. Menderes Hükümeti'nin Bayındırlık Bakanı olan Fahri Belen 1960 Darbesi'nin ardından *Vatan Gazetesi*'ndeki yazısında bu müdahale hareketinin amacını şu sözleriyle dile getirmiştir: "...*Demokrat Parti iktidarı ilk günden itibaren orduya itimat etmeyerek uşak ruhlu bir Erkânı Harbiye reisi bulmak için her çareye başvurdu. Erkânı Harbiye reislerinden, vekillerin paltolarını tutanlar görüldü. Bu gibi hareketler orduda nefret ve infial uyandırmakta idi...*"⁹⁸

96 Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *a.g.e.*, ss.23-42.

97 Koçaş, *a.g.e.*, s.158

98 Fahri Belen, "Anayasa ve Başkomutanlık", *Vatan*, 23 Haziran 1960,s.2.

Sonuç olarak denilebilir ki ordunun, *Devletin muhafızları*⁹⁹ olarak darbeyi ön gören girişimler içerisinde olması mevcut iktidarların, orduyu bir tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. Bu sebeptir ki iktidarlar 1924'te bağımsız statüsüne dönüştürülen Genelkurmay Başkanlığına yönelik yaptığı yasal düzenlemelerle, bu kurumu siyasi erke bağıly hale getirmeye çalışmışlardır. Genelkurmay Başkanlığı'nın, 1944'te Milli Savunma Bakanlığı bünyesine alınmasıyla başlayan süreç yukarıda izah edildiği üzere 2016 ve 2018 yasal düzenlemeleriyle son halini almış ve askeri kanat neredeyse sivil erkin kontrolüne girmiştir. Bu noktada Genelkurmay başkanı dahil olmak üzere üst dereceli komutan atamalarının Cumhurbaşkanınca yapılyor olması göz önüne alındığında Türkiye'de ordu-iktidar ayrımını savunmanın anlamsız olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Türkiye'de ordu-iktidar ilişkilerinin dengede tutulamamasının tek nedeninin ordunun müdahil tavrından kaynaklanmadığı, siyasi erkin de iktidarına bağıly bir ordu oluşturma düşüncesiyle, askeri kanadın bağımsızlığını gerçek anlamda istemediği ileri sürülebilir.

99 Erkanlı'nın ifade ettiği gibi: "Diğer ordularda subaylık herhangi bir devlet hizmeti gibi profesyonel bir meslektir. Biz de ise bir mesleğin çok üstünde milli bir vazifedir. Devlet muhafızlığıdır." Erkanlı, a.g.e., s.375.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi),
30.18.0.02/103.56.6.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Askeri Safahat Belgesi, 16.01.2019/154972791.

II. Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

III. Süreli Yayınlar

Akşam,

Aynalıpazar,

Cumhuriyet,

Hürriyet,

Sabah,

Ulus,

Vatan,

Yeni İstanbul,

Yenisöz,

Zafer

IV. Kitaplar

AĞAOĞLU, Samet, *Arkadaşım Menderes, İpin Gölgesindeki Günler*, Alkım
Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2004.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Açıklıyor-1:Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951*, Bilgi
Yayınevi. Ankara, 1983.

- ATABAY, Mithat, *Çanakkale Cephesinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne*, Çanakkale Belediyesi Kültür Yayınları.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı*, 7. Basım, Simga Yayıncılık, 2000.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- BAGCI, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.
- BELEN, Fahri, *Ordu ve Politika*, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2011
- ERKANLI, Orhan, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, Baha Matbaası, II. Baskı, İstanbul, 1972.
- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003.
- FEROZ, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayın., 4. Baskı, İstanbul, 2010.
- HALE, William, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2014.
- Harp Akademilerinin 132. Yılı*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1980.
- İBA, Şaban, *Ordu Devlet Siyaset*, Sezai Ekinci Matbaası, İstanbul, 1998.
- İPEKÇİ, Abdi - Coşar, Ömer Sami, *İhtilalin İçyüzü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- KAYALI, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs -12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erdal, İletişim Yay., İstanbul, 2009.
- KILI, Suna -GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- KOÇAK, Cemil, *Darbeler Tarihi 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.
- KOÇAŞ, Sadi, *Atatürk'ten 12 Mart'a ...*, Anılar Cilt: 1 İstanbul, 1977.
- MADANOĞLU, Cemal, *Anılar 1911-1953*, Evrim Yayınevi, İstanbul, 1983.
- ÖYMEN, Altan, *Değişim Yılları*, Doğan Kitapçılık, 8. Baskı, İstanbul, 2004.
- ÖZDAĞ, Ümit, *Ordu Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991.

- ÖZDAĞ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 2004.
- ÖZDEMİR, Hikmet, *Ordunun Olağandışı Rolü*, İz Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÖZTUNA, Yılmaz-GÖKDEMİR, Ayvaz, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Tesisleri, İstanbul, 1987.
- TAYLAK, Muammer, *27 Mayıs ve Türkes*, Ayyıldız Matbaası, 2. Baskı, Ankara, 1977.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek- Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.
- TÜRKEŞ, Alparslan, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, İkinci Baskı, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul, 1977.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1950-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- ULAY, Sıtkı, *27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1968.
- ÜSKÜL, Zafer, *Siyaset ve Asker (Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları)*, İmge Yayınları, Ankara, 1997.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları- 4. Baskı, İstanbul, 1993.

V. Makaleler

- GÜVENÇ, Serhat, “ ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.255-284.

VI. Tezler

- KARAMOLLAOĞLU, Umut, *Militarizm ve Pretoryanizm Ekseninde Modern Türkiye’de Ordu İktidarı ve Neo-Liberalizmin Orduda İktidara Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

VII. Köşe Yazıları

ATABAY, Mithat, “En Eski Türk Topu Alayının Marşını Yazan Adam: Muzaffer Tuğsavul”, *Aynalıpazar*, (Erişim Tarihi:27.12.2018).

BELEN, Fahri, “Anayasa ve Başkomutanlık”, *Vatan*, 23 Haziran 1960.

ÖZDEMİR, Hikmet, “Menderes’in Dünyası”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1990.

YAĞMUR, Hüseyin, “Başbakan Özal’ın Kendine Dikte Edilen Genelkurmay Başkanına Karşı Çıkması”, *Yenisöz*, 2 Temmuz 2017.

VIII. İnternet Kaynaklar

<http://www.tsk.tr.>, (Erişim Tarihi:12.11.2017).

<http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm>,
(Erişim Tarihi: 12.11.2018).

<http://www.msb.gov.tr.>, (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

<https://www.tccb.gov.tr.>, (Erişim Tarihi:20.01.2019).

EKLER

EK-I

T. C.
BAŞBAKANLIK
MÜHÜRLEME UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

KARAR

11507

Orgeneral Salih Omurtak, Orgeneral Kâzım Orbay, Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman ve Orgeneral Hakkı Akoğuz'un emekliye çıkarılmaları; Millî Savunma Bakanlığının 5/7/1950 tarihli ve 1812 sayılı yazısı üzerine, 5434 sayılı kanunun 39 uncu maddesinin "b" fıkrasına göre, Bakanlar Kurulunca 6/7/1950 tarihinde karar-
laştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
C. Bayar

Başbakan
A. Menderes

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı
S. Ağca

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı
M. Şevki

Millî Savunma Bakanı
Refik S. Trice

İçişleri Bakanı
A. M. Arif

Dışişleri Bakanı
F. Köprülü

Maliye Bakanı
K. Z. Karay

Millî Eğitim Bakanı
A. Başman

Bayındırlık Bakanı
F. Balın

Eko. ve Ticaret Bakanı
Z. Karay

Sa. ve Şe. Y. Bakanı
M. Şevki

Ç. ve Tekel Bakanı
M. Şevki

Tarım Bakanı
M. Şevki

Ulaştırma Bakanı
M. Şevki

Çalışma Bakanı
M. Şevki

İşletmeler Bakanı
M. Şevki

030 19 01 82 85 56 8